

УДК 342.7: [35.078.3]

DOI: 10.15587/2523-4153.2020.218559

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДНОСТІ ДЕМОКРАТИЧНИМ СТАНДАРТАМ

I. М. Жаровська, В. Б. Ковальчук

The article is devoted to the study of the acceptability of the introduction of digital technologies in the electoral process and their compliance with democratic standards.

It is indicated, that the Recommendation CM / Rec (2017) revised the problematic aspects of the legal regulation of electoral technologies in accordance with the current stage of development of science and information technology and today remains virtually the only agreed act, containing requirements for electronic voting. The most common digital technologies in the election process are highlighted: devices for direct recording of electronic voting without a paper ballot form; means of scanning the ballot; technical mechanisms for speeding up the counting of votes; online voting system via a computer or mobile device with Internet access; a device for voter identification online or at a polling station (including by recording fingerprints or the retina). The following essential principles of this method of election are summarized: clarity of procedure, reliability, stability of electoral legislation and broad public support.

The authors highlight the following advantages of the electronic election system - the presence of a coordinated, verified, labile voter register; increases administrative efficiency; reduces long-term costs of financial and labor resources; eliminates the possibility of manipulation; speeds up the counting of votes; improves political transparency; overcomes the problems of ignorance of the electorate.

The article proves that elections, referendums or other forms of democracy, conducted using digital technologies, must meet the requirements and general principles of suffrage. Legitimation of digital technologies is possible only in the absence of discriminatory advantages. Therefore, the possibility of using digital technologies is possible in the case of organizing the technical perfection of the electronic voting system and counting of votes, as well as their alternatives, along with the classic form of voting

Keywords: digital technologies, electronic voting, elections, democratic standards, suffrage, electorate

Copyright © 2020, I. Zharovska, V. Kovalchuk.

This is an open access article under the CC BY license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

1. Вступ

Цифрові технології приносять більшу ефективність у багатьох сферах життя, і вибори не є винятком. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у виборчий процес викликає зацікавленість та занепокоєння серед виборців, а також практиків у всьому світі. Сьогодні більшість органів управління виборами у всьому світі використовують нові цифрові технології з метою вдосконалення виборчого процесу. Ці технології варіюються від використання основних засобів автоматизації офісу, таких як обробка текстів та електронних таблиць, до більш складних засобів обробки даних, таких як системи управління базами даних, оптичне сканування та геоінформаційні системи. Одним із особливо важливих застосувань технологій до виборів є електронне голосування, використання електронних технологій для відбору або підрахунку голосів.

Суттєвою правовою проблемою нині є відповідність визначених цифрових технологій конституційним принципам виборчого права у демократичній, правовій державі, оскільки вони несуть як безперечну технологічну та організаційну користь так і дискусійні аспекти легітимації виборчого процесу. Тому на рівні наукового дослідження слід провести аналіз правової природи цифрових технологій у виборчому процесі.

Актуальність теми дослідження зумовлюється не тільки потребою правового регулювання нових можливостей, що виникли в результаті розвитку науки і техніки. Потреба аналізу спровокована і особливими процесами, перед якими постає соціальна і правова реальність.

Однією з визначальних характеристик демократії є те, що вона проводить регулярні періодичні вибори. Ця вимога була чітко закріплена у статті 21 (3) Загальної декларації прав людини та вбудована у виборчі концепції національних держав. У той же час бувають випадки, коли стихійне лихо, таке як епідемія або цунамі, може означати, що проведення виборів потенційно може спричинити більші загрози для життя та безпеки людей. Проблема відкладення виборів актуалізувалася у зв'язку з поширення пандемії коронавірусу в 2020 році. З 21 лютого по 18 серпня 2020 року вибори були відкладені щонайменше у 70 країнах та регіонах по всьому світу [1]. Вказане є допустимим з погляду конституційної доктрини. У статті 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначається, що «в умовах надзвичайної ситуації, яка загрожує життю нації та існування якої офіційно проголошено, держави-учасниці ... можуть вживати за-

ходів, відступаючих від своїх зобов'язань за цього Пакту настільки, наскільки це суворо вимагає ситуація".

Пандемія COVID-19 – це величезний криза для людей, держав і світового порядку в той час, коли верховенство закону і основні права вже під загрозою. У своєму індексі 2020 року Світовий проект правосуддя (WJP) виявляє, що верховенство права продовжує слабшати та застоюватися у всьому світі: «[Зниження] було широко поширені і спостерігались у всіх куточках світу. У кожному регіоні більшість країн знижувались або залишилися незмінними в загальних показниках верховенства права» [2]. Для подолання проблем негативного впливу пандемії на виборчий процес Міжнародні агенції з виборчої допомоги видали вказівки, згідно з якими будь-які надзвичайні положення повинні бути пропорційними, недискримінаційними, тимчасовими та обмеженими за обсягом [3]. Проте пропорційність таких заходів визначаються часто політичними органами, що можуть використані проблеми пандемії на свою користь Прикладом може слугувати відкладення всіх видів місцевих виборів та референдумів до безпосереднього рішення Президента Угорщини [4].

Однак ситуація з поширенням пандемії не покращується, тому вибори та референдум як вагомий форма демократичних процедур не може відкладатися й надалі. Оптимальним виходом є застосування віддаленої форми виборчих процедур з метою забезпечення учасників процесу від потреби безпосереднього контакту. Вказане зумовлює додаткову актуалізацію наукового розгляду розглядуваної правової проблеми.

2. Літературний огляд

Питання електронної цифрової участі та реформування державного управління шляхом впровадження інформаційних технологій останнім часом доволі актуалізується в гуманітарних науках. Комплексними є доробки науковців у сфері державного управління, зокрема Гасимова Ровзата Афат Огли щодо аналізу електронного урядування як механізму публічного управління та адміністрування [5] та В. Марченко з приводу електронного урядування в органах публічної влади [6].

В Україні не є значною кількістю наукових доробок саме у світлі електронного виборчого процесу, з поміж небагатьох цінністю виокремлюється доробки О. Д. Лізунової, котра досліджувала конституційно-правові основи інформаційного забезпечення виборів в Україні [7] та М. В. Афанасьєвої [8] з приводу виборчої інженерія в Україні.

Серед іноземних дослідників багато аналізували цифрову виборчу участь через призму національного законодавства, зокрема Sensuse D. I., Pratama P. B. Riswanto проводили аналіз концептуальної моделі електронного голосування в Індонезії під час голосування за обрання кандидатів у президенти та віце-президентів, національних та регіональних законодавчих органів та членів місцевої представницької ради [9]; Prestone S. , Mbugua S., Otanga D. недоліки безпеки при голосуванні в Кенії. Дослідження носить описово-аналітичний характер, оскільки ґрунтується на авторському опитуванні 13700 студентів, 60 керівників студентських рад, 64 виборчих посадових осіб та інших представників освіченої еліти держави [10]; Edwards S. B. III, Santos D. аналізували цифрову трансформацію в різних країнах світу через аналіз стосунків між владою та громадянами, особливо щодо підзвітності, комунікації та доступу до інформації [11]; Russell M., Zamfir I. – виборчий європейський процес. Автори мають двоюку позицію щодо інтернет голосування. З одного боку, надання громадянам зручності голосувати в Інтернеті без необхідності відвідувати виборчі дільниці може допомогти скасувати тривожний спад явки виборців у всьому світі. З іншого боку, сучасні технології не дозволяють системам голосування в Інтернеті бути повністю захищеними від хакерів, що є головною проблемою з огляду на зростаючу складність кібератак (наприклад, з боку Росії) [12].

3. Мета та завдання дослідження

Мета статті – дослідження прийнятності впровадження цифрових технологій у виборчому процесі та їх відповідності демократичним стандартам.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- 1) розглянути сутність сучасних цифрових технологій та їх вплив на виборче законодавство;
- 2) виокремити переваги використання цифрових технологій у виборчому процесі;
- 3) узагальнити проблеми легітимізації електронного голосування та можливості їх подолання.

4. Матеріали та методи

Методологічну основу становить комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, серед яких опис, порівняння, класифікація, аналіз та узагальнення. Комплексний підхід забезпечує достовірність отриманих результатів, оскільки включає комплексність наукових знань у сфері соціології, політології, юриспруденції, інформатики, механіки тощо. Синергетичний метод дозволив виокремити сутність виборчого процесу під впливом невизначених глобальних кризових явищ у тому числі екстремальної ситуації, що зумовлена пандемією COVID-19.

Метод порівняльного аналізу дає можливість узагальнити правові норми та політичні казуси в різних державах, політичних, правових та виборчих системах. Юридико-статистичний метод демонструє результати міжнародних та національних звітів, статистичних узагальнень що демонструють ситуацію у світлі захисту прав та свобод громадян і відповідності та широти використання цифрових технологій у виборчому процесі.

5. Результати дослідження

Сутність сучасних цифрових технологій та їх вплив на виборче законодавство

Чітких апробованих міжнародних стандартів щодо специфічної характеристики електронного голосування та інших технологій голосування немає. Проте в межах Ради Європи існують норми рекомендаційного характеру, що первинно прийняті в 2004 р. та оновлені у 2017 р.

Рекомендація Rec (2004) 11 щодо правових, оперативних та технічних стандартів електронного голосування залишається єдиним джерелом правової інформації. Цей акт використовується у національній юриспруденції навіть у державах, що не є членами Ради Європи, а також іншими відповідними міжнародними суб'єктами.

Фактична Рекомендація CM / Rec (2017) переглянула проблемні аспекти правового регулювання виборчих технологій відповідно до сучасного етапу розвитку науки, техніки та інформаційних технологій. Основну увагу у зазначеній рекомендації відведено електронному голосуванню, яке розуміють як використання електронних засобів для голосування та підрахунку голосів. Використання цифрових технологій «спрямовано на гармонізацію впровадження принципів демократичних виборів та референдумів при використанні електронного голосування, таким чином будуючи довіру виборців до відповідного процесу голосування та електронного голосування» [13].

Практика загальнодержавних та місцевих виборів у низці держав демонструє широку можливість використання різних видів цифрових технологій. Серед них виокремлюють наступні:

1. Пристрої прямої фіксації електронного голосування без паперової форми бюлетня – вказують на використання електронного пристрою для віддання голосу, який зберігається у пам'яті пристрою та передається на загальний сервер по підрахунку голосів.

2. Засоби сканування виборчого бюлетня – передбачають наявність паперового бюлетня та потребу його електронної реєстрації.

3. Технічні механізми пришвидшення підрахунку голосів, що слугують засобом зменшення кількості помилок при підрахунку, оскільки обчислення автоматично виконуються машиною.

4. Інтернет-голосування передбачає авторизацію на веб-сайті через комп'ютер або мобільний пристрій із доступом до Інтернету.

5. Пристрій ідентифікації виборця онлайн чи на виборчій дільниці.

Рекомендації CM / Rec (2017) визначає принципи, яких слід дотримуватися при використанні цифрових технологій у виборчому процесі, з поміж яких:

– виборців слід надійно ідентифікувати;
– інтерфейси для виборців повинні бути простими для розуміння та використання для всіх виборців;

– виборці повинні мати шанс підтвердити свій голос, перш ніж подати його;

– після відбору свого голосу виборці повинні мати можливість перевірити, чи був він відданий правильно;

– голосування повинно бути анонімним;

– всі аспекти голосування повинні бути повністю прозорими;

– електронні системи голосування повинні бути перевірені та сертифіковані незалежним органом.

З погляду юридичної визначеності процедури голосування відіграють життєво важливу роль у загальному виборчому процесі, оскільки «під час електронного голосування фальсифікація виборів найімовірніша» [14]. Не існує електронного інструменту, яким не можна якось маніпулювати під час виборчого процесу, і тому моніторинг, аудит та контроль через інформовану виборчу зацікавлену сторону є надзвичайно важливими.

Електронні методи голосування повинні бути надійними. Вони безпечні, якщо система може витримувати навмисний напад з боку хакерів, та вони вважаються надійними, якщо можуть функціонувати самостійно, незалежно від будь-якого недоліку в апаратному чи програмному забезпеченні. Крім того, виборець повинен мати можливість отримати підтвердження свого голосу та, за необхідності, виправити його без порушення таємниці голосування.

Стабільність закону має вирішальне значення для довіри до виборчого процесу. Запроваджувати зміну виборчої системи, у тому числі шляхом впровадження електронних технологій безпосередньо перед виборчим процесом. Перед введенням будь-якої системи електронного голосування повинно бути зрозуміло, що вона має суттєву підтримку з боку громадськості. Довіра громадськості, а також політична довіра, така як довіра до парламенту, є дуже важливою для успішного впровадження електронного голосування. Без такої впевненості та довіри, існує потенціал

для політичних та громадських заворушень. Повинен бути достатній час та можливість також організувати публічні дебати або публічні консультації з проблем впровадження цифрових технологій у виборчий процес. Позитивною є практика Індонезії, де більше року точилися публічні дебати та проведено технічний відкритий відбір з метою виявлення найсучаснішої архітектури електронної системи голосування, яка підходить для застосування в цій країні. Згодом опитування продемонструвало, що більшість респондентів готові використовувати систему електронного голосування та схвалюють її [9, с. 388].

Рівень складності технологій, що використовуються для проведення виборів у всьому світі, надзвичайно різняться. Темпи технологічних змін настільки високі, що органи управління виборами повинні регулярно переоцінювати використання технологій, щоб визначити, чи слід їм застосовувати нову або оновлену технологію для поліпшення своєї діяльності.

На відміну від інших технологічних застосувань, де системи можна впроваджувати поступово з розширеними графіками тестування та впровадження, багато виборчих систем використовуються вперше в день виборів, і тому вони повинні працювати належним чином, інакше вся легітимність виборів може бути під загрозою.

Переваги використання цифрових технологій у виборному процесі

У порівнянні з традиційними процедурами, цифрові технології взагалі мають багато переваг. Розглянемо ці переваги поетапно.

Насамперед, перевага цифрових технологій полягає у узгодженій системі реєстрації виборців. Цифрова технологія значно полегшує процес створення реєстрів. Для прикладу, в Албанії списки виборців базуються на витягах з електронної бази даних Національного реєстру актів цивільного стану, що ведеться Головним управлінням цивільного стану МВС. Щомісяця публікував оновлені витяги зі списків виборців, що дозволяє виборцям реєструвати будь-які зміни в місцевих органах цивільного стану негайно [15]. В Бельгії виборчі списки автоматично отримуються з Національного реєстру, що становить електронну базу даних про все населення країни. Таким чином скорочуються терміни та фінансово-економічні витрати для формування та оновлення виборчих списків.

Окрім того, труднощі оновлення та перехресної перевірки виборчих списків на паперовій основі збільшує ризик включення померлих виборців або кілька записів однієї і тієї ж особи, створюючи можливості для фальсифікації виборів.

На етапі безпосереднього проведення голосування інформаційні технології також наділені потенціалом усунення можливості маніпуляції. Ціла група країн (загалом 47 держав переважно в Африці, а також Вірменія, Киргизстан) застосовує сканування відбитків пальців для ідентифікації виборця [16]. Парадоксально, але деякі найменші розвинені країни світу стали лідерами у використанні біометричних технологій на виборах, саме через відсутність надійних документів, що посвідчують особу, та відсутність узгоджених та оновлюваних реєстрів населення. За міжнародною статистикою близько 40 % дорослого населення у країнах з низьким рівнем доходу не мають посвідчення особи [17]. Цифрові технології сприяють перевірці особи виборця, тому використання нових технологій спрощує цей процес. Знову ж таки в країнах третього світу же реєстр виборців має проблемну структуру електронні технології дозволяють безпосередньо в день виборів отримати спеціальну картку виборця.

При системі електронного голосування (не суттєво віддалено чи на виборчій дільниці) також важливою є електронна ідентифікація. Деякі країни покладаються на самоідентифікацію виборця, не потребуючи документу, що посвідчує особу. Інші країни можуть вимагати спеціальної системи ідентифікації виборців. Оскільки електронне голосування стає все більш поширеним та автоматизованим, особливо там, де голосування вводиться в Інтернеті або по телефону, ці системи ідентифікації стають вирішальними для забезпечення можливості голосувати лише виборцям. Існують різні типи ідентифікаційних систем:

- електронні посвідчення особи;
- персональні номери (PIN-коди);
- оцифрована фотографія;
- штрих-кодування;
- інфраструктура відкритих ключів / електронні підписи;
- паролі.

Окрім того Австралія, Бельгія, Болгарія, Фінляндія та інші (заразом 10 країн) використовують технологію ідентифікації виборця на дільницях у день голосування та формують уточнений онлайн-реєстр.

Ще одною перевагою застосування цифрових технологій є подолання проблеми неосвіченості електорату. В багатьох державах неписьменність збільшує частоту недійсних голосів, оскільки виборці не мають можливості особисто читати бюлетені. Електронне голосування за допомогою комп'ютерних машин усунули цю проблему – виборцям тепер потрібно лише активувати а кнопка поруч із відповідним логотипом партії, широко розрекламованої під час виборчих кампаній.

Іноземні науковці аналізуючи досвід виборчих компаній у світі узагальнили, що такі технології також забезпечують від зловживання під час виборчої процедури. Так, електронні системи голосування можуть включати запобіжні заходи проти заповнення виборчих скриньок, які раніше були поширеною практикою у віддалених районах Індії, де злочинці або політичні активісти захопили контроль над скриньками для голосування і масово завидували бюлетенями певного кандидата. Цифрові технології нівелюють такі можливості. Наприклад, машини для голосування, які є запрограмовані на запис максимум п'яти голосів на хвилину, зробили такі практики набагато складнішими [12].

Технології забезпечують швидший підрахунок голосів. Для цього застосовують системи електронного сканування, що слугує для перетворення даних, позначених вручну на папері, в електронну форму. Вказане зменшує можливості для людських помилок і економить фінанси для оплати праці працівників виборчих дільниць. Результати виборів можна поступово транслювати в прямому ефірі на веб-сайтах, оскільки вони розраховуються на ніч та після виборів. До кінця 90-х років деякі виборчі органи почали замінювати на своїх веб-сайтах «фізичні» кімнати для підрахунку голосів «віртуальними» (наприклад, австралійська виборча комісія зробила це на своєму референдумі ще у 1999 року про внесення змін до Конституції Австралії).

Також пришивидшується процедура надсилання результатів підрахунку голосів від виборчих дільниць до центральної виборчої комісії та їх агрегування для отримання загальних результатів. Проте зазначимо, що більшість країн також проводять перевірки на папері до підтвердження остаточного результату.

Ще однією з переваг використання технології для виборів є її здатність надати користувачам більшу гнучкість та більше можливостей. Проте акцентуємо, що легітимність електронного процесу буде виключно в тому разі, якщо будуть надані можливості використання цифрових технологій, як альтернативного способу волевиявлення. Недемократичною є повна заміна класичної виборчої системи на електронну, що дискримінуватиме категорію виборців без відповідних технічних навиків.

Відповідне застосування технологій до виборів може підвищити адміністративну ефективність, зменшити довгострокові витрати та поліпшити політичну прозорість. Досліджуючи виборчий процес в Монголії дослідники Сем Б. Едвардс III та Діюго Сантос доходять висновків, що загалом «загальні переваги електронного голосування перевищують його недоліки порівняно з традиційною системою голосування на папері» [11, с. 211]. На думку авторів, це можна констатувати тільки в тому разі, якщо виборчій системі вдасться подолати правові, організаційні та технічні труднощі для реального забезпечення принципів виборчого процесу при електронному голосуванні.

Проблеми легітимізації електронного голосування

Перше використання Інтернет-голосування для обов'язкових політичних виборів відбулося в США у 2000 р. Згодом все більше країн почали запроваджувати Інтернет-голосування. У групі користувачів системи Інтернет-голосування чотири країни стабільно використовують Інтернет-голосування протягом кількох виборів / референдумів: Канада, Естонія, Франція та Швейцарія. Естонія – єдина країна, яка пропонує голосування в Інтернеті для всього електорату. Решта десять країн або щойно прийняли його, або зараз проводять пілотне голосування в Інтернеті, або пілотували, і не продовжували його подальше використання, або припинили його використання.

Тут слід погодитися з в тому, що «технічно важко досягти доступності, цілісності та конфіденційності, які є опорами вільних та чесних виборів, використовуючи електронне голосування» [10]. Загалом практичний досвід використання дав можливість виокремити наступні проблеми:

- відсутність прозорості;
- негативний вплив на впевненість у процесі з боку виборців;
- плутанина для неписьменних або неосвічених виборців на процесі;
- необхідність проведення широкомасштабної освіти виборців, способу її використання та її впливу на процес;
- труднощі з аудитом результатів;
- таємність голосування;
- безпека процесу голосування та підрахунку голосів;
- витрати на впровадження та підтримку технології протягом життєвого циклу обладнання;
- набір персоналу зі спеціалізованими ІТ-навичками;
- наслідки нелегітимності всього процесу у разі несправності обладнання або системи.

Розглянемо деякі з них детальніше.

Як уже обговорювалось, довіра до виборчого процесу є важливою для успішної демократії. Однак довіра – це складна концепція, яка вимагає від людей прийняття раціональних рішень на основі фактів, щоб прийняти цілісність Інтернет-голосування. Проблема полягає в тому, що голосування в Інтернеті настільки складне, що мало хто з виборців має технічний досвід, необхідний для прийняття обґрунтованого рішення, щоб довірити йому. Щоб компенсувати невід'ємну складність голосування он-лайн, потрібно вжити додаткових заходів, щоб виборці мали надійну основу,

на якій можна було б довіряти системам голосування в Інтернеті. Технічні установи та експерти можуть зіграти важливу роль у цьому процесі, виборці довіряють процедурній ролі, яку відіграють незалежні установи та експерти у забезпеченні загальної цілісності системи.

Можна використати низку механізмів, що дозволяють розвивати та підтримувати довіру до Інтернет-систем голосування. Одним з основних способів забезпечення довіри є забезпечення загальнодоступності інформації про систему голосування та провести широкомасштабну кампанію доведення технічної досконалості. Як вказує Р. Амелін «технології повинні відповідати об'єктивності голосування: універсальність переходу до електронного голосування; можливість багаторівневого контролю за результатами голосування; різноманітність форм доступу до інформаційної системи дистанційного голосування; персоналізована реєстрація голосів, коли є можливість перевірити правильність їх підрахунку; можливість довести неправильність підрахунку голосів та оскарження результатів голосування» [18, с. 1388]. Система також повинна бути надійною, і заходи щодо забезпечення цілісності системи є важливими. Життєво важливий аспект цілісності забезпечується за допомогою механізмів тестування, сертифікації та аудиту. Ці механізми повинні продемонструвати, що проблеми безпеки, представлені голосуванням в Інтернеті, були належним чином розглянуті, і усунені можливі технічні недоліки та можливість зовнішнього втручання у результати виборів. На сьогодні питання технічної досконалості пропонують вирішити шляхом розробки «захищеної електронної система голосування за допомогою відбитків пальців та візуальної семаграми техніки» [19, с.21].

Забезпечення таємниці голосування є важливою проблемою в будь-якій ситуації з голосуванням. У разі голосування в Інтернеті з неконтрольованих середовищ, цей принцип може легко стати головною проблемою. З огляду на те, що система голосування в Інтернеті не може забезпечити, щоб виборці голосували поодиночки.

Електронне голосування збільшує ризик примусового голосування, сімейного голосування, що прямо порушують конституційні принципи виборчого права. До цього часу жодна країна світу легітимно цю проблему не вирішила і за словами іноземних експертів «питання примусу при дистанційному електронному голосуванні завжди представляло особливий інтерес. Однак на сьогодні всі пропозиції щодо його вирішення або страждають від деяких недоліків, або недостатньо ефективні для використання на реальних світових виборах» [20]. Загалом для усунення примусового голосування запропоновано наступні механізми – необмежена кількість повторного голосування онлайн, забезпечення можливості голосування обома способами та встановлення переваги фактичного голосу перед електронним, технічна можливість відкриття електронного голосу [21].

Легітимація цифрових технологій можлива виключно у разі відсутності дискримінаційних переваг. Інформаційна освіченість – це один із ознак можливої дискримінації громадянських прав. В іноземній літературі таку освіченість ще називають „комп'ютерною інвалідністю”, визнаючи її серйозним питанням, оскільки було встановлено, що старша частина населення частіше стикається із технічними труднощами під час виконання цих завдань [20, с. 48]. Тому знову ж таки, вказуємо на потребі рівної доступності до процесу голосування як безумовного належного обов'язкового конституційного виборчого принципу. Альтернативність системи віддання голосу – електронно чи фактично повинна бути забезпеченою.

6. Висновки

1. Сучасні цифрові технології відіграють вагому допоміжну роль у виборчому процесі. Виокремлено найпоширеніші цифрові технології при виборчому процесі: пристрої прямої фіксації електронного голосування без паперової форми бюлетня; засоби сканування виборчого бюлетня; технічні механізми пришвидшення підрахунку голосів; система онлайн-голосування через комп'ютер або мобільний пристрій із доступом до Інтернету; пристрій ідентифікації виборця онлайн чи на виборчій дільниці. Пропонується узагальнити законодавство з метою впровадження основних принципів забезпечення такого способу виборів: визначеність процедури, надійність, стабільність виборчого законодавства та широка громадська підтримка.

2. Виокремлено наступні переваги електронної системи виборів – наявність узгодженого, вивіреного, лабільного реєстру виборців; підвищує адміністративну ефективність; зменшити довгострокові витрати фінансових та трудових ресурсів; усуває можливість маніпуляцій; пришвидшує підрахунок голосів; поліпшує політичну прозорість; долає проблеми неосвідченості електорату.

3. Вибори, референдуми чи інші форми демократії проведені за допомогою цифрових технологій, повинні відповідати вимогам і загальним принципам виборчого права. Легітимація цифрових технологій можлива виключно у разі відсутності дискримінаційних переваг. Тому можливість використання цифрових технологій можливе в разі організації технічної досконалості системи електронного голосування та підрахунку голосів, а також їх альтернативності поряд із класичною формою реалізації виборчого прав.

Перспективою подальших досліджень може стати питання тестового режиму електронного голосування, скажімо на певних територіях України на місцевих референдумах чи виборах,

що б стало можливістю вирішити питання про прийнятність чи неприйнятність електронного голосування.

Література

1. James, T. S., Alihodzic, S. (2020). When Is It Democratic to Postpone an Election? Elections During Natural Disasters, COVID-19, and Emergency Situations. *Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy*, 19 (3), 344–362. doi: <http://doi.org/10.1089/elj.2020.0642>
2. WJP Rule of Law Index 2020. Available at: <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2020>
3. Katherine, E., Shein, E. (2020). Emergency Powers and the COVID-19 Pandemic: Protecting Democratic Guardrails. *International Foundation for Electoral Systems*. Available at: <https://www.ifes.org/news/emergency-powers-and-covid-19-pandemic-protecting-democratic-guardrails>
4. Simon, Z., Delfs, A. (2020). Orban Takes Sole Command of Hungary With Emergency Law. *Bloomberg*. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-30/orban-takes-sole-command-of-hungary-with-pandemic-emergency-law>
5. Гасимов, Р. А. (2018). Електронне урядування як механізм публічного управління та адміністрування. Київ, 20.
6. Марченко, В. В. (2018). Електронне урядування в органах виконавчої влади. Харків: ХНАДУ, 290.
7. Лізунова, О. Д. (2019). Конституційно-правові основи інформаційного забезпечення виборів в Україні. Київ, 20.
8. Афанасьєва, М. В. (2015). Виборча інженерія в Україні: теоретико-методологічні засади та конституційно-правове забезпечення. Одеса, 35.
9. Sensuse, D. I., Pratama, P. B., Riswanto (2020). Conceptual Model of E-Voting in Indonesia. *International Conference on Information Management and Technology (ICIMTech)*. Bandung, 387–392. doi: <http://doi.org/10.1109/icimtech50083.2020.9211156>
10. Prestone, S., Mbugua, S., Otanga, D. (2019). Security Shortcomings of Electronic Web Based Voting Systems for Universities in Kenya *IOSR Journal of Computer Engineering*, 21 (5 (II)), 1–9.
11. Edwards, III S. B., Santos, D. (Eds.) (2020). Digital Transformation and Its Role in Progressing the Relationship Between States and Their Citizens. *IGI Global*, 231. doi: <http://doi.org/10.4018/978-1-7998-3152-5>
12. Russell, M., Zamfir, I. (2018). Digital technology in elections Efficiency versus credibility? *BRIEFING European Parliamentary Research Service*. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)625178](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)625178)
13. Recommendation CM/Rec 51 of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting (2017). Adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2017 at the 1289th meeting of the Ministers' Deputies. Available at: <https://rm.coe.int/0900001680726f6f>
14. Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report – Adopted by the Venice Commission at its 52nd session in Serbian CDL-AD(2002)023rev2-cor-srb (2002). Venice Available at: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-srb](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-srb)
15. How is the National electoral register created? *EUROPE*. Available at: <https://www.idea.int/data-tools/question-countries-view/735/Europe/cnt>
16. Is the Biometric Data used in voter Identification at polling stations? Available at: <https://www.idea.int/data-tools/question-view/739>
17. Global ID. Coverage, Barriers, and Use by the Numbers: Insights from the ID4D-Findex Survey (2017). The World Bank Group's Identification for Development. Available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/727021583506631652/pdf/Global-ID-Coverage-Barriers-and-Use-by-the-Numbers-An-In-Depth-Look-at-the-2017-ID4D-Findex-Survey.pdf>
18. Amelin, R. et. al. (2019). Blockchain Technologies for Electronic Voting: Legal Aspects. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, X (5 (43)), 1382–1389.
19. Olumide, S. A., Olutayo, K. B., E. Adekunle, S. (2020). A Review of Electronic Voting Systems: Strategy for a Novel. *International Journal of Information Engineering and Electronic Business*, 12 (1), 19–29. doi: <http://doi.org/10.5815/ijieeb.2020.01.03>
20. Sen, A., Sen, M., Ambekar, A. (2016). Improved Electronic Voting Machine with Real Time Data Analysis. *Communications on Applied Electronics*, 6 (1), 47–49. doi: <http://doi.org/10.5120/cae2016652420>
21. Araújo, R., Barki, A., Brunet, S., Traoré, J.; Clark, J., Meiklejohn, S., Ryan, P., Wallach, D., Brenner, M., Rohloff, K. (Eds.) (2016). Remote Electronic Voting Can Be Efficient, Verifiable and Coercion-Resistant. *Financial Cryptography and Data Security*. FC 2016. Lecture Notes in Computer Science. Vol. 9604. Berlin, Heidelberg: Springer. Available at: http://doi.org/10.1007/978-3-662-53357-4_15

Received date 18.11.2020

Accepted date 15.12.2020

Published date 30.12.2020

Жаровська Ірина Мирославівна, доктор юридичних наук, професор, кафедра теорії, історії та філософії права, Інститут права, психології та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, 79013
E-mail: Iryna.m.zharovska@lpnu.ua

Ковальчук Віталій Богданович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра теорії, історії та філософії права, Інститут права, психології та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, 79013
E-mail: kovalchuk1903@gmail.com